

Sunday, July 01, 2012
12:31 PM

უილიამ პეტის, როგორც კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის ეკონომიკური შეხედულებები

მერკანტილიზმი, როგორც ეკონომიკური თეორია თითქმის სამი საუკუნის განმავლობაში (XVI საუკუნის დასაწყისი – XVIII საუკუნის პირველი ნახევარი) წარმოადგენდა ეკონომიკური აზრის გაბატონებულ მიმართულებას. მაგრამ, მასთან ერთად, ყალიბდებოდა სხვა მძლავრი ეკონომიკური მოძღვრების წინაპირობები, რომელმაც მოგვიანებით კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის სახელწოდება მიიღო. ამ მიმართულების ფუძემდებლად გვევლინება უილიამ პეტი (1623-1687)¹, ინგლისელი, ფართო ინტერესების მქონე ადამიანი, რომელიც თითქმის სხვათაშორის გამოთქვამდა თავის ნაშრომებში სხვადასხვა ეკონომიკურ იდეებს, რომლებიც შემდეგში საფუძვლად დაედო კლასიკურ პოლიტიკურ ეკონომიას. უილიამ პეტისთან ჩვენ უკვე ვხვდებით კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ძირითად გზავნილებს, როგორცაა მაგალითად, წარმოების პროცესის გამოკვლევა ბრუნვის პროცესის კვლევის ნაცვლად-არამწარმოებელ კლასებთან, რომლებიც არ ქმნიან არანაირ პროდუქტს, კრიტიკული დამოკიდებულება. ასეთად ის მიიჩნეოდა ვაჭრებს. უილიამ პეტიმ პირველად ჩამოაყალიბა კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ფუძემდებლური თეზისი იმის შესახებ, რომ – ერის სიმდიდრე იქმნება მატერიალური წარმოების ყველა სფეროში და სწორედ შრომაა აღნიშნული სიმდიდრის საფუძველი. ფართოდაა ცნობილი მისი ფრაზა: «შრომა არის სიმდიდრის მამა და მისი აქტიური პრინციპი, ხოლო მიწა მისი დედაა».¹

სწორედ ამ აქსიომიდან უნდა გავაანალიზოთ მისი სხვა ეკონომიკური შეხედულებები. კერძოდ, მოსაზრება, რომ მოსახლეობის სიმცირე წარმოადგენს სახელმწიფოს სიღარიბის საფუძველს. არ ეთანხმებოდა რა მერკანტილისტებს იმაში, რომ ერის სიმდიდრე განსაზღვრებულია ძვირფას ლითონებში, პეტი ფორმულირებას უკეთებს სიმდიდრის კრიტერიუმებს და თვლის, რომ ყველაზე მდიდარი იქნება ის პერიოდი, რომლის დროსაც ყველას ექნება საშუალება დაიჭიროს მეტი მუშახელი, ე.ი მიაღწიოს შრომის დიდ რაოდენობას. იმის გამო, რომ პეტის მოუწია მერკანტილისტების

იდეების გაბატონებულ ეპოქაში ცხოვრება, ის ბოლომდე ვერ გაეცა მათ გავლენას, თუმცა ყოველთვის ორიგინალური აზრების მატარებელ მოაზროვნედ რჩებოდა.

მერკანტილისტების გავლენით პეტი გამოყოფს საგარეო ვაჭრობას, რომელიც მისი აზრით, მეურნეობის სხვა დარგებთან შედარებით უფრო მეტად უწყობს ხელს ერის სიმდიდრეს. მისი შეხედულებით, სიმდიდრის რეალური აზრი მდგომარეობს ურთიერთობებში, ვიდრე რაოდენობაში, ამიტომ ნებისმიერ ქვეყნისთვის უპრიანია მარაგში ჰქონდეს სხვა ქვეყნებთან შედარებით ბევრი ფული (ძვირფასი ლითონები). ამასთან, პეტის აზრით, უნდა შემცირებულიყო ვაჭრების რაოდენობა და დარჩენილიყო ზუსტად იმდენი, რომლებიც შეძლებდნენ ქვეყანაში არსებული ჭარბი საქონლის გაცვლას სხვა ქვეყნებში არსებულ ჭარბ საქონელზე. მისი აზრით ვაჭრები «...არ ქმნიან საზოგადოებისათვის არავითარ პროდუქტს, არამედ ასრულებენ ვენებისა და არტერიების როლს, რომლებიც აქეთ და იქით ანაწილებენ სოფლის მეურნეობის და სამრეწველო პროდუქტებს».

პეტი ხედავდა ძვირფასი ლითონების მოხიდვის უარყოფით შედეგებს, რომელიც ვლინდებოდა ფასების ზრდაში. ის აღნიშნავდა, რომ არსებობს განსაზღვრული ზომა ანუ ფულის პროპორცია, რომელიც აუცილებელია ქვეყნის საგარეო ვაჭრობისათვის. ამასთან ის იძლეოდა წინადადებებს იმის თაობაზე, რომ ჭარბი ფული უნდა ინახებოდეს სახელმწიფო ხაზინაში, რაც ხელსაყრელი იქნება ქვეყნისათვის, მეფისთვის და ამ ქვეყნის ფიზიკური პირებისთვის. ამასთან, ფულის ნაკლებობა პეტის აზრით, იწვევს უარყოფით შედეგებს, რაც გამოიხატება იმაში, რომ პირველ რიგში წარმოადგენს გადასახადების ცუდად ან არ გადახდის საფუძველს და იწვევს წარმოებული სამუშაოების რაოდენობის შემცირებას. პეტის მოჰყავს შემდეგი მაგალითი: «100 ფუნტი სტერლინგი, რომელიც ხელფასის სახით გაივლის 100 ხელში, უბიძგებს 10000 ფუნტი სტერლინგის ღირებულების საქონლის წარმოებას. ეს ხელები

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/William_Petty

დარჩებოდნენ ფუჭად, რომ არ ყოფილიყო მუდმივი სტიმული მათი გამოყენებისა».²

პეტი იზიარებს პროტექციონიზმის პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია ეროვნული ბაზრების დასაცავად საბაჟო მოსაკრებლების შემოღების საშუალებით. ის თვლიდა, რომ მოსაკრებლის ოდენობა იმხელა უნდა იყოს, რომ იმპორტირებული საქონლის ფასები უფრო მეტი გახადოს ქვეყნებში წარმოებულ საქონლის ფასებთან შედარებით. პეტი მხარს უჭერს თეზისს იმის შესახებ, რომ მდიდრების მისწრაფება ფუფუნებისკენ სტიმულს აძლევს ვაჭრობისა და წარმოების განვითარებას. კერძოდ, განიხილავდა რა საგადასახადო დაბეგვრის საკითხებს, ის წერდა: «...ადამიანების აღშფოთებას იწვევს იმაზე ფიქრი, რომ ხაზინაში შეგროვილი ფული უნდა დაიხარჯოს გართობაში, ბრწყინვალე სანახაობებსა და ტრიუმფალურ თაღებში. მაგრამ, ასეთი ხარჯები ნიშნავს ამ თანხების დაბრუნებას იმ ადამიანებთან, რომლებიც დაკავებულნი არიან ამ საგნების წარმოებით»

კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ფუნდამენტალური თეზისის გარდა, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ ერის სიმდიდრე იქმნება მატერიალური წარმოების სფეროში, პეტი ახდენს ღირებულების თეორიის საფუძვლების ფორმირებას და ამტკიცებს, რომ საქონლის ტოლობა სხვა არაფერს ნიშნავს, თუ არა მათზე დახარჯული შრომის ტოლობას. ის წერს: «...თუ ვინმეს შეუძლია მოიპოვოს პერუს ნიადაგში და ჩამოიტანოს ლონდონში ერთი უნცია ვერცხლი და იგივე დროში, მას შეუძლია ერთი პურის წარმოება, მაშინ პირველი წარმოადგენს მეორის ბუნებრივ ღირებულებას». ამასთან პეტის აზრით, ღირებულებას ქმნის არა ყველა შრომა, არამედ მხოლოდ ის, რომელიც დახარჯულია ოქროს და ვერცხლის წარმოებაზე, ხოლო შრომის სხვა პროდუქტების ღირებულება განისაზღვრება მხოლოდ კეთილშობილ მეტალებზე მათი გაცვლის შედეგად.

პეტი თვლიდა რენტას არა როგორც მიწის საჩუქარს, არამედ როგორც შრომის პროდუქტს, რომელიც გამოირჩევა დიდი მწარმოებლობით უკეთესი ხარისხის მიწებზე. მას შემოაქვს დიფერენციური რენტის განმარტება, რომლის საფუძველსაც ხედავს მიწის სხვადასხვა ადგილმდებარეობასა და ნაყოფიერებაში. ანალიზებს რა რენტას და განსაზღვრავს რა მას, როგორც მიწიდან წმიდა შემოსავალს, პეტი აყენებს საკითხს მიწის ფასის შესახებ, რომელიც მისი აზრით ტოლი უნდა იყოს წლიური რენტის ფასისა. როგორც ის თვლის, მიწის ფასი წარმოადგენს 21 წლის განმავლობაში წლიური რენტების ჯამს, ამასთან მისი აზრით ეს

პერიოდი არის სამი თაობის ერთდროული ცხოვრების ხანგრძლივობის პერიოდი. ემოქნება რა შუასაუკუნეებში გაბატონებულ აზრს პროცენტის მძარცველური არსის შესახებ, პეტი აყალიბებს თეზისს პროცენტის, როგორც უხერხულობის კომპენსაციის შესახებ. მისი აზრით, კრედიტორი ამ უხერხულობას თვითონ უქმნის თავის თავს, რადგან არ შეუძლია დათქმულ ვადაზე ადრე საკუთარი ფულის გამოყენება³. აქ შეიძლება დავინახოთ პროცენტის როგორც შეკავების საფასურის თეორიის ჩანასახები, რომელიც საბოლოო სახით მხოლოდ XIX საუკუნეში ჩამოყალიბდა.

პეტის შრომებში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს საგადასახადო დაბეგვრისა და ფინანსების საკითხებს. ერთ-ერთი განმსაზღვრელი იდეა მდგომარეობს ბუნებრივი წესრიგის იდეაში და სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან ამ «წესრიგში» ჩარევის დამლუკველობაში. სახელმწიფო მართვის დანაკლისი, პეტის აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ «ძალიან ბევრი იქიდან, რაც უნდა იმართებოდეს ბუნებიდან, ძველი ტრადიციებიდან და საყოველთაო შეთანხმებით, მოხვდა კანონების რეგულირების ქვეშ». შემთხვევითი არაა, რომ პეტი მკვეთრად ეწინააღმდეგება სახელმწიფო რეგულაციებს, თუ ის წინააღმდეგობაშია «ბუნების კანონებთან». ამავე დროს ის აკისრებს სახელმწიფოს მნიშვნელოვან ფუნქციებს სამუშაო ძალის სრულ გამოყენებასა და მისი ხარისხის ამაღლებაში. პეტი წინადადებას იძლევა სახელმწიფოს საშუალებებით უზრუნველყონ ღარიბები და უშოვარები გზებისა და ხიდების მშენებლობებზე სამუშაო ადგილებით. აქ ჰუმანურობასთან ერთად კარგად ჩანს პეტის ეკონომიკური გათვლები: «...სიღარიბეში ცხოვრების უფლების მიცემა – ეს უფრო ძვირადღირებული მეთოდია იმ ადამიანების შესანახად, რომლებსაც ბუნების კანონი შიმშილით სიკვდილის უფლებას არ აძლევს». ამასთან, პეტი აგრძელებს თავისი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას. იგი აღნიშნავს «...სჯობს ათასი ადამიანის შრომის პროდუქტის დაწვა, ვიდრე დაუშვა, რომ ეს ადამიანები არაფერს არ აკეთებდნენ და ამის შედეგად კარგავდნენ შრომის უნარს».

თავისი შეხედულებების საფუძველზე, რომელიც ეყრდნობა მის მოსაზრებებს ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლზე ნაშრომში «ტრაქტატი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შესახებ» პეტი აყალიბებს სახელმწიფოს მიზნობრივ ხარჯებს: თავდაცვაზე; მართვაზე; ეკლესიაზე; სკოლებსა და უნივერსიტეტებზე; ობლებისა და ინვალიდების

2 http://www.public-domain-content.com/books/taxes_contributions/

3 <http://ek-lit.narod.ru/pettsod.htm>

შენახვაზე; გზებზე, წყალგაყვანილობის სისტემებზე, ხიდებზე.

როგორც ვხედავთ, სტრუქტურა გვაგონებს დღევანდელი სახელმწიფოების ბიუჯეტების ხარჯების სტრუქტურას. რაც შეეხება საგადასახადო დაბეგვრას, აქ პეტი გვევლინება ირიბი (არაპირდაპირი) საგადასახადო დაბეგვრის მომხრედ. პეტი ემხრობა თავის ეპოქაში საყოველთაოდ მიღებულ მოსაზრებას, რომ მოსახლეობა უნდა მონაწილეობდეს თავისი ქვეყნის სახელმწიფო ხარჯების დაფარვაში მათი ქონებისა და სიმდიდრის პროპორციულად. ამასთან, პეტი გამოყოფს ფაქტიურ და პოტენციურ სიმდიდრეს. მისი აზრით, ფაქტიური სიმდიდრე ნიშნავს მოხმარების რეალურ მაღალ დონეს, ხოლო პოტენციური – მისი უზრუნველყოფის შესაძლებლობას. უკანასკნელ შემთხვევაში მდიდარი ადამიანები ნაკლებად სარგებლობენ თავისი სიმდიდრით. ასეთი წარმოდგენების საფუძველზე პეტის მოსაზრებები აქციოთან დაკავშირებით შემდეგია:

- სამართლიანობა მოთხოვს, რომ ყველა იხდიდეს იმის მიხედვით, რასაც მოიხმარს. ასეთი გადასახადი არასოდეს იქნება თავსმოხვეული და მას ადვილად გადაიხდის ის, ვინც სარგებლობს პირველადი მოხმარების საქონლით.

- ასეთი გადასახადი ხელს უწყობს მომჭირნობას, რომელიც წარმოადგენს ერის სიმდიდრის ერთადერთ მეთოდს. პეტის მოსაზრებები გადასახადებთან დაკავშირებით გაგრძელდება 1215 წლის 15 ივნისს ინგლისის მეფის იოანე უმეცხრის მიერ მიღებული კანონისა «თავისუფლებათა დიდი ქარტია» 12-ე პარაგრაფისა, რომელიც უკრძალავდა მეფეს გადასახადის გადამხდლების ნების გარეშე გადასახადების შემოღებას.⁴

პეტის ეკონომიკური იდეები ატარებს მოსაზრებების ფორმას და არ წარმოადგენს ეკონომიკურ თეორიას, სწორედ ამიტომაც ეკონომიკურ ისტორიაში ის შევიდა პირველ რიგში, როგორც სტატისტიკის გამოგონებელი, რომელსაც ის უწოდებდა „პოლიტიკურ არითმეტიკას“. ნაშრომი რომელსაც სწორედ ასე ეწოდება „პოლიტიკური არითმეტიკა“ პეტი აკეთებს არა მარტო კონკრეტული ეკონომიკური სიტუაციის ანალიზს, არამედ

იძლევა ამა თუ იმ მონაცემების ირიბი განსაზღვრის მეთოდების აღწერას.

იყენებდა რა თავის მეთოდს, პეტიმ პირველად შეასრულა ინგლისის ეროვნული შემოსავლისა და ეროვნული სიმდიდრის გაანგარიშებები. მისი გათვლებით ძვირფასი ლითონების წილი ინგლისის ეროვნულ სიმდიდრეში მხოლოდ 3%-ზე ნაკლებს შეადგენდა. პეტი ითვლიდა ეროვნულ შემოსავალს, როგორც მოსახლეობის სამომხმარებლო ხარჯების ჯამს და არ ითვალისწინებდა ეროვნულ შემოსავლის იმ ნაწილს, რომელიც მიმართული იყო დაგროვებისკენ.

პეტის სახელთანაა დაკავშირებული კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის თეორიის ჩასახვა, რომლის შემქმნელებადაც ა. სმითი და დ. რიკარდო გვევლინებიან.

ერთადერთი დიდი ნაშრომი, რომელიც იულიამ პეტის სიცოცხლეში გამოქვეყნდა⁵ იყო «ტრაქტატი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შესახებ (1662 წ.)», სხვა დანარჩენი ნაშრომები – «პოლიტიკური არითმეტიკა (1690 წ.)», «სიტყვაბრძენებს (1691 წ.)», «ირლანდიის პოლიტიკური ანატომია (1691 წ.)» და «სხვადასხვა ფულზე (1695 წ.)» გამოქვეყნებული იქნა მისი გარდაცვალებიდან ათი წლის განმავლობაში.

უილიამ პეტის ყველა ნაშრომი ეძღვნებოდა იმ დროისათვის აქტუალურ პრაქტიკულ საკითხებს: ფულის რეფორმას, ღარიბების დახმარებას, საომარ ფინანსებს, ინგლისის სიდიერეს მის კონკურენტებთან მიმართებაში და ა.შ. ის ყოველთვის გამოთქვამდა ზოგად პრინციპებს თითქმის შემთხვევით, კონკრეტული პრობლემების განხილვის დროს. ამასთან, მისი ნაშრომები წარმოადგენს ტერმინებისა და კონცეფციების უხვ წყაროს, რომელთა გათვალისწინება ხდებოდა მომდევნო სამი საუკუნის განმავლობაში: «სრული დასაქმება» და «ყველა სხვა თანაბარ პირობებში» სწორედ პეტის ტერმინებია; იდეა იმის შესახებ რომ ეროვნული შემოსავალი ტოლია ეროვნული ხარჯებისა; საზოგადოებრივი სამუშაოები, როგორც უმუშევრობასთან ბრძოლის მეთოდი; მიწა და შრომა როგორც წარმოების პირველადი ფაქტორები; გაზომვის ზოგადი ერთეულის ცნება, რომლის საშუალებითაც შეიძლება მიწისა და შრომის პროდუქტის კონვერტაცია; მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა, როგორც ეროვნული აყვავების კრიტერიუმი; მსჯელობები იმაზე რომ გადასახადები ხარჯების პროპორციული უნდა იყოს და არა შემოსავლებისა და ამასთან, ის უნდა იყოს ნეიტრალური სიმდიდრის განაწილებასთან მიმართებაში; საგარეო ვაჭრობის სარგებლიანობის შეფასებები სპეციალი-

4 1215 წლის 15 ივნისს აჯანყებულმა ფეოდალებმა და სასულიერო პირებმა მოქალაქეების მხარდაჭერით აიძულეს ინგლისის მეფე ხელი მოეწერა სიგელისათვის, რომელსაც ეწოდა „თავისუფლების დიდი ქარტია“. სიგელი შედგება პრემიულისა და 63 სტატიისაგან. იგი შეიცავს პრივილეგიებისა და თავისუფლების გარანტიებს. განსაკუთრებით ცნობილია 39-ე პარაგრაფი, რომლის მიხედვითაც მეფეს ეკრძალებოდა მოქალაქეთა დაკავება და ქონების ჩამორთმევა სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე.

5 Марк Блауг 100 великих Экономистов до Кейнса-Спн, Омега-Л, 2008, гл. 236

ზაციისა და შრომის ტერიტორიული დაყოფის ტერმინების გამოყენებით – პეტის იდეები იყო უაღრესად მრავალწახნაგოვანი, ის ახდენდა იდე-

ზის გენერირებას, რომელიც ეკონომიკის ყველა ასპექტს მოიცავდა.

ЗУРАБ ВАШАКИДЗЕ
МЕРАБ МИКЕЛАШВИЛИ

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ У ПЕТТА,
КАК ОДНОГО ИЗ ОСНОВАТЕЛЯ КЛАССИЧЕСКОЙ ПОЛИТЭКОНОМИИ**

Резюме

Статья представляет теоретический анализ произведения Английского ученого Уильяма Петти "Трактат о налогах и сборах" (1662). Здесь он один из первых выставляет положение, что ценность предметов определяется количеством затраченного на их производство труда. Деньги подлежат общему закону ценности; они ускоряют и облегчают обмен, но богатство страны не заключается в одних деньгах; их излишек так же вреден для народного богатства, как и недостаток. Основываясь на этом, Петти отрицает теорию торгового баланса. Он высказывается против регулирования высоты процентов и против чрезмерного государственного вмешательства. Уильям Петти (1623-1687) – основоположник классической политической экономии в Англии, изложивший свои экономические взгляды в произведениях, опубликованных в 60-80-е годы XVII в. По словам К.Маркса, У.Петти – «отец политической экономии <...>, гениальнейший и оригинальнейший исследователь-экономист».